

صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران

معاونت سیاسی

اداره پژوهش‌های سیاسی

مصاحبه پژوهشی:

بررسی وضعیت صنایع تبدیلی و غذایی در بخش کشاورزی ایران

فرآورده‌های خبری و تولیدات پژوهشی در بخش‌های زیر قابل دسترس است:

- وب سایت خبرگزاری صداوسیما (سرویس پژوهش) <http://www.iribnews.ir>

- پژوهشگر: علی قنبری شیرسوار

- ❖ صنایع تبدیلی و غذایی به مجموعه‌ای از صنایعی اطلاق می‌شود که با انجام تغییرات فیزیکی و شیمیایی بر روی مواد اولیه با منشأ نباتی و حیوانی نسبت به عمل آوری و فرآوری، درجه بندی، بسته بندی، نگهداری و نیز بازار رسانی و توزیع فرآورده‌های حاصله اقدام نماید.
- ❖ صنایع تبدیلی و غذایی نقش مهمی در تامین امنیت غذایی، اشتغالزایی، عمران و توسعه مناطق به ویژه مناطق روستایی را دارد.
- ❖ بر اساس آمار وزارت جهاد کشاورزی میزان محصولات کشاورزی کشور بیش از 122 میلیون تن می‌باشد. مطابق بررسی‌های به عمل آمده مجموع ظرفیت‌های اسمی واحدهای صنایع تبدیلی و غذایی به بهره‌برداری رسیده حدود 120 میلیون تن است.
- ❖ سالیانه میزان صادرات محصولات و فرآورده‌های غذایی در حدود 6000 میلیون دلار می‌باشد.
- ❖ از محل تبصره 18 قانون بودجه 1397 برای نوسازی و بازسازی واحدها در سال 1398 حدود 660 میلیارد تومان و برای تامین سرمایه در گردش 330 میلیارد تومان پرداخت خواهد شود که یارانه سهم کمک‌های دولت در مناطق غیر برخوردار 4 درصد و در مناطق برخوردار 2 درصد است.
- ❖ بدون شک ایجاد صنایع تبدیلی و غذایی یکی از سودمندترین ارتباطات بین دو بخش صنعت و کشاورزی است.

□ مقدمه و طرح مسئله

امروزه کاهش فقر و بیکاری و ایجاد اشتغال از دل مشغولی‌های اصلی کشور و از موضوعات بسیار مهم در توسعه استان‌ها به شمار می‌رود. حل مشکل بیکاری در استان‌ها باید مبتنی بر پتانسیل‌ها و توانمندی‌های همان منطقه باشد تا از پایداری لازم برخوردار گردد. بخش عظیمی از محصولات کشاورزی اعم از زراعی و باغی و دامی که با مشقت و رنج فراوان و هزینه زیادی تولید می‌شود به دلایل متعددی از جمله غیربهداشتی بودن، نداشتن بازار فروش، فاصله زیاد مرحله تولید تا کارخانه، پراکندگی روستاها، نداشتن الگوی صحیح مصرف، عدم توجه برنامه‌ریزان به تجربیات و دانش بومی روستاییان و مواردی از این قبیل باعث از بین رفتن محصولات و ضایعات می‌شود. میزان ضایعات در کشور ما بسیار بالا است و برای محصولات مختلف از 13 تا 35 درصد متغیر است و به بیش از آن نیز می‌رسد اگر حجم عظیم این ضایعات را کاهش دهیم، می‌توانیم امنیت غذایی کشور را تأمین کرده و حداقل در 33 تا 34 درصد از محصولات کشاورزی خودکفا شویم. همچنین با بازیافت ضایعات محصولات کشاورزی می‌توان سرمایه‌های عظیمی را در مسیر اقتصاد کشور به جریان درآوریم. بخش کشاورزی به عنوان مهم‌ترین فعالیت اقتصادی، با مشکلات اساسی (عدم بازاریابی مناسب، بالا بودن ضایعات، پایین بودن قیمت محصولات و

... روبروست، که بخش عظیمی از این مشکلات با ایجاد صنایع تبدیلی و غذایی محصولات کشاورزی قابل حل خواهد بود. این صنایع نقش مهمی در امنیت غذایی حفظ ارزش غذایی محصولات کشاورزی، افزایش ارزش افزوده و بهره‌وری مناسب محصولات کشاورزی، کاهش مهاجرت از روستا به مناطق شهری و ایجاد اشتغال ایفا می‌کنند. در این گزارش سعی شده است وضعیت عملکرد وزارت جهاد کشاورزی در صنایع تبدیلی و غذایی در سال 1397 و همچنین اهمیت، نقش، توسعه صادرات، موانع و مشکلات، برنامه‌ها و تسهیلات و رویکرد جهاد کشاورزی در صنایع تبدیلی و غذایی، طی مصاحبه‌ای با حضور آقای دکتر چنگیز اسفندیاری، مدیرکل دفتر امور صنایع تبدیلی و غذایی وزارت جهاد کشاورزی¹؛ مورد ارزیابی قرار گیرد.

□ تعریف صنایع تبدیلی و غذایی

صنایع تبدیلی و غذایی به مجموعه‌ای از صنایعی اطلاق می‌شود که با انجام تغییرات فیزیکی و شیمیایی بر روی مواد اولیه با منشأ نباتی و حیوانی نسبت به عمل آوری و فرآوری، درجه بندی، بسته بندی، نگهداری و نیز بازار رسانی و توزیع فرآورده‌های حاصله اقدام نماید. صنایع تبدیلی به آن گروه از صنایع اطلاق می‌شود که در آن‌ها یک فرآورده کشاورزی برای بهتر مصرف شدن، عرضه مناسب‌تر و افزایش ارزش اقتصادی به شکل دیگری تبدیل شود. به نحوی که ماهیت محصول جدید با ماهیت ماده اولیه یکسان ولی محصول نهایی یک ماده جدید نسبت به ماده اولیه باشد. مانند صنایع روغن‌کشی از دانه‌های روغنی همچنین جهاد کشاورزی، صنایع تبدیلی را این گونه تعریف می‌کند: به صنایعی گفته می‌شود که فرآورده‌های کشاورزی و دامی را تبدیل به مواد کالای نیمه ساخته و یا آماده مصرف می‌سازد. این صنایع، ضایعات محصولات کشاورزی را کاهش می‌دهند و برای کشور ارزش افزوده ایجاد می‌کنند و به همین دلیل صنایع تبدیلی یکی از شاخه‌های مهم رشته کشاورزی به‌شمار می‌آید.

□ اهمیت صنایع تبدیلی و غذایی بخش کشاورزی در کشور

صنایع تبدیلی و غذایی بخش کشاورزی که به فرآوری و عمل‌آوری مواد نباتی، حیوانی، زراعی، باغی، شیلاتی، دام و طیور و جنگل و مرتع می‌پردازد، از جمله صنایعی است که نقش و تاثیر بسیاری از ابعاد مختلف در بخش کشاورزی داشته و موجب افزایش ارزش افزوده، توسعه صادرات و کاهش ضایعات داشته و همین طور کاهش ریسک در بخش کشاورزی از عمده‌ترین فواید توسعه صنایع تبدیلی و غذایی در این بخش است که بر ضرورت توجه به این صنایع تاکید می‌کند. تجربه تعدادی از کشورهای در حال پیشرفت نشان می‌دهد که گسترش و حمایت از این صنعت می‌تواند نقش حیاتی در توسعه بخش کشاورزی داشته باشد. پیوند بین بخش صنعت و کشاورزی در کشورهای در حال توسعه در مقایسه با کشورهای توسعه یافته ضعیف‌تر است، این در حالی است که گذار از کشاورزی سنتی به اقتصادی پویا در کشورهای در حال توسعه ارتباط متقابل بین کشاورزی و صنعت را طلب کرده و از اهداف کلیدی توسعه اقتصادی محسوب می‌شود.

1- مصاحبه این پژوهش در تاریخ 98/11/22 انجام شده و علاوه بر مصاحبه پژوهشی، از اسناد حوزه صنایع تبدیلی و غذایی وزارت جهاد کشاورزی نیز استفاده شده است.

نتایج مطالعات گوناگون در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه بیانگر این است که در این کشورها بین درآمد کشاورزی و سطح توسعه یافتگی آنها ارتباط مستقیم و معنی داری وجود دارد، ایجاد و توسعه صنایع تبدیلی و غذایی در قطب‌های تولید محصولات کشاورزی می‌تواند ضمن تکمیل زنجیره تولید محصولات و فرآورده‌های کشاورزی موجب کاهش ضایعات محصولات کشاورزی، ارتقای سطح بهره‌وری، ایجاد ارزش افزوده، افزایش درآمد بهره‌برداران، توسعه بخش کشاورزی، ایجاد فرصت‌های شغلی و کنترل روند مهاجرت بی‌رویه روستاییان به شهرها، توسعه صادرات بخش کشاورزی و در نهایت تحقق امنیت غذایی کشور گردد.

□ وضعیت و عملکرد سال 1397 صنایع تبدیلی و غذایی کشور

بر اساس آمار وزارت جهاد کشاورزی میزان محصولات کشاورزی کشور بیش از 122 میلیون تن می‌باشد. مطابق بررسی‌های به عمل آمده مجموع ظرفیت‌های اسمی واحدهای صنایع تبدیلی و غذایی به بهره‌برداری رسیده حدود 120 میلیون تن است.

عملکرد صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی در سال 1397 به شرح زیر است:

- صدور 2714 فقره جواز تاسیس برای ایجاد صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی با ظرفیت 10249 هزار تن و جذب ماده خام 12639 هزار تن.
- به بهره‌برداری رسیدن 788 واحد تولیدی با ظرفیت تولید 3075 هزار تن و جذب ماده خام 3880 هزار تن.

بعضی از صنایع تبدیلی و تکمیلی منتخب (واحدهای تولیدی) در کشور به شرح زیر است:

- 1- صنایع تبدیلی و تکمیلی محصولات دامی
 - تعداد 671 واحد لبنی با ظرفیت تولید 5/97 میلیون تن.
 - تعداد 180 واحد کشتارگاه دام و طیور با ظرفیت تولید 2/4 میلیون تن.
 - تعداد 148 واحد صنایع فرآورده‌های گوشت و مرغ با ظرفیت تولید 395 هزار تن.
 - تعداد 758 واحد خوراک دام و طیور و آبزیان با ظرفیت 15/3 میلیون تن.
 - تعداد 199 واحد بسته بندی گوشت و مرغ با ظرفیت تولید 683 هزار تن.
- 2- صنایع تبدیلی و تکمیلی محصولات شیلاتی
 - تعداد 36 واحد پودر ماهی با ظرفیت تولید 68 هزار تن.
 - تعداد 141 واحد عمل‌آوری و بسته بندی آبزیان با ظرفیت تولید 312 هزار تن.
 - تعداد 59 واحد صنایع کنسرو آبزیان با ظرفیت تولید 119/7 هزار تن.
- 3- صنایع تبدیلی و تکمیلی محصولات باغی
 - تعداد 207 واحد فرآوری گیاهان دارویی (عرقیات و عصاره‌های گیاهی و ...) با ظرفیت تولید 397 هزار تن.

- تعداد 321 واحد بسته بندی و فرآوری خرما با ظرفیت تولید 535 هزار تن.
- تعداد 102 واحد صنایع زیتون و فرآوری آن با ظرفیت تولید 75/8 هزار تن.
- 4- صنایع تبدیلی و تکمیلی محصولات زراعی
- تعداد 222 واحد مربوط به ذرت با ظرفیت تولید 2/09 میلیون تن.
- تعداد 312 واحد ترشی و شوربجات با ظرفیت تولید 307/6 هزار تن.
- تعداد 68 واحد سیب زمینی و فرآوری آن با ظرفیت تولید 333 هزار تن.

همچنین جهت ذخیره سازی و نگهداری محصولات و افزایش ماندگاری آنها تعداد 1214 واحد انواع سردخانه با ظرفیت تولید 3/55 میلیون تن در کشور ایجاد شده است (آمارنامه کشاورزی سال 1397، چاپ 1398).

□ نقش صنایع تبدیلی و غذایی در بخش کشاورزی

بخش کشاورزی به اعتبار شاخص‌های اقتصادی مهمی چون رشد مستمر تولید، بازدهی مطلوب سرمایه، ارزآوری و اشتغال بیشتر، سهم قابل توجه در تامین امنیت غذایی داشته و با سایر بخش‌های اقتصادی قابل مقایسه نبوده و از قابلیت‌های فراوانی برخوردار است که می‌توان آن را به عنوان محور توسعه اقتصادی کشور تلقی کرد. صنایع تبدیلی و غذایی نقش مهمی در تامین امنیت غذایی، اشتغالزایی، عمران و توسعه مناطق به ویژه مناطق روستایی را دارد. این موضوع باعث توزیع بهتر درآمد و رفاه و در نتیجه برقراری عدالت اجتماعی می‌شود. بنابراین، ضمن اینکه توسعه صنایع تبدیلی و غذایی بخش کشاورزی یکی از محورها و زیرشاخه‌های اولویت‌های صنعتی است، یکی از زیرساخت‌های مهم بخش کشاورزی نیز محسوب شده و دارای اهمیت زیادی در این بخش است. سرمایه‌گذاری در صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی دارای اثرات چند وجهی است. از یک سو با کاهش ضایعات محصولات کشاورزی به افزایش ارزش افزوده و صادرات بخش کشاورزی کمک می‌کند و تولید ملی را بهبود می‌بخشد و از طرف دیگر با ایجاد اشتغال در مناطق مستعد تولید محصولات کشاورزی که عمدتاً روستاها هستند در کاهش فقر، نابرابری و گسترش امنیت سیاسی و اجتماعی و ایجاد تعادل‌های منطقه‌ای نقش مثبتی ایفا می‌کنند.

□ توسعه صادرات تولیدات صنایع تبدیلی و غذایی

فراهم آوردن شرایط مناسب جهت افزایش صادرات بخش کشاورزی از طریق ارتقای سطح فناوری و استانداردهای بهداشتی و کیفی تولیدات صنایع تبدیلی، تسهیل و تشویق برندسازی و جهت‌دهی حمایت‌ها به سمت تکمیل حلقه‌های مفقوده و توسعه زنجیره‌های عرضه محصولات از اولویت‌های بخش کشاورزی است. توسعه بازارهای صادراتی محصولات صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی، ارتقای رقابت پذیری صادرکنندگان در بازارهای بین‌المللی، بهبود کیفیت و افزایش ارزش افزوده محصولات کشاورزی و ماندگاری در بازارهای هدف صادراتی و فراهم آوردن شرایط جهت افزایش صادرات بخش کشاورزی با اولویت خشکبار (پسته، خرما، کشمش،

بادام، گردو، فندق، میوه‌های خشک و ...)، زعفران، شیر و فرآورده‌های لبنی، اسانس و عرقیات، وسمه، حنا و سایر محصولات نباتی، خوراک دام، طیور و آبزیان، میوه و فراوری میوه، سبزیجات تازه و فرآوری شده، فرآوری آبزیان، ارتقای فناوری‌ها و سطح استانداردهای کیفی و بهداشتی از جمله اهداف این بخش است.

صنایع تبدیلی به عنوان حلقه واسطه اقتصادی مبنی بر کشاورزی و اقتصاد مدرن و صنعتی، دارای نقش و جایگاه مهمی در افزایش کیفی محصولات کشاورزی و میزان ارزآوری از طریق صادرات و بهبود شرایط درآمدی تولیدکنندگان و حذف واسطه‌ها دارد.

سالانه میزان صادرات محصولات و فرآورده‌های غذایی در حدود 6000 میلیون دلار می‌باشد که تلاش بر این است این رقم در سال‌های آینده افزایش پیدا کند.

❑ موانع و مشکلات در صنایع تبدیلی و غذایی کشور

- ❖ وجود نرخ بالای تسهیلات در بخش صنایع تبدیلی و غذایی
- ❖ کمبود اعتبارات تخصیصی به ویژه برای سرمایه در گردش، بازسازی و نوسازی
- ❖ قوانین پیچیده بانکی (عدم تامین و تخصیص به موقع منابع مالی) و پوشش ناکافی بیمه‌ای باعث اختلال در عملکرد بخش صنایع تبدیلی و تکمیلی محصولات شده است.
- ❖ مشکلات فروش محصولات تولیدی در بازارهای داخلی و بین‌المللی

❑ عوامل موثر در توسعه صنایع تبدیلی و غذایی کشور

- توجه کامل به اولویت‌های سرمایه‌گذاری در قطب‌های تولید محصولات کشاورزی در صنایع تبدیلی و تکمیلی در صدور مجوزهای واحدهای صنعتی.
- اجرای دقیق برنامه‌های تعیین شده (با توجه به اولویت‌های فوق) برای ایجاد و گسترش صنایع تبدیلی
- زمینه سازی برای مشارکت هر چه بیشتر بهره برداران بخش جهت سرمایه‌گذاری در صنایع تبدیلی به منظور بازگشت ارزش افزوده محصولات فرآوری شده به آنها.
- برخورداری صنایع تبدیلی از نرخ سود تسهیلات بخش کشاورزی
- افزایش میزان اعتبارات سرمایه در گردش و بازسازی و نوسازی و تخصیص به موقع اعتبارات
- حمایت از زنجیره‌ای نمودن سرمایه‌گذاری‌ها در کلیه حلقه‌های بخش کشاورزی با اولویت مشارکت بهره برداران
- حمایت از توسعه پایانه‌های صادراتی محصولات کشاورزی در قطب‌های تولید و مناطق با پتانسیل‌های صادراتی

□ برنامه‌ها و تسهیلات صنایع تبدیلی و غذایی بخش کشاورزی

تسهیلات موجود با هدف ایجاد، توسعه، بازسازی و نوسازی واحدهای صنایع تبدیلی و غذایی و سرمایه در گردش این واحدها شامل کمک‌های فنی و اعتباری صنایع تبدیلی و همچنین برنامه تولید و اشتغال سال 1397 بخش کشاورزی از محل بند الف تبصره 18 قانون بودجه بوده است.

از محل تبصره 18 قانون بودجه 1397 برای نوسازی و بازسازی واحدها در سال 1398 حدود 660 میلیارد تومان و برای تامین سرمایه در گردش 330 میلیارد تومان پرداخت خواهد شود که یارانه سهم کمک‌های دولت در مناطق غیر برخوردار 4 درصد و در مناطق برخوردار 2 درصد است. فرآیند دریافت تسهیلات در هر یک از استان‌ها انجام می‌شود و در استان‌ها کارگروهی با مسئولیت سازمان جهاد کشاورزی استان و عضویت نمایندگان سایر دستگاه‌ها از جمله سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان و اداره کل تعاون، کار و رفاه اجتماعی، اداره محیط زیست و سازمان آب منطقه‌ای تشکیل می‌شود. طرح‌هایی با تسهیلات درخواستی تا سقف 10 میلیارد تومان در کارگروه استانی و بالای 10 میلیارد تومان در کارگروه ملی با مسئولیت وزارت جهاد کشاورزی بررسی می‌شود. البته طبق برنامه ششم توسعه هر سال باید حدود 2 میلیون و 396 هزار تن به ظرفیت فرآوری محصولات خام کشاورزی اضافه شود؛ بنابراین انتظار می‌رود که این ظرفیت امسال به چهار میلیون تن برسد.

□ رویکرد وزارت جهاد کشاورزی در صنایع تبدیلی و غذایی کشور

- ایجاد، توسعه و حمایت از صنایع تبدیلی و غذایی محصولات کشاورزی فسادپذیر در کانون و قطب‌های عمده تولید محصولات کشاورزی و روستاها با مشارکت بهره برداران بخش و با گرایش توسعه صادرات
- فعال سازی ظرفیت‌های نیمه خالی با سرمایه‌گذاری در کشت قراردادی محصولات کشاورزی در داخل و واردات مواد اولیه از خارج
- تسریع در تکمیل طرح‌های نیمه تمام (با پیشرفت فیزیکی بالای 60 درصد)
- هدفمند نمودن سرمایه‌گذاری و بازنگری در رویه صدور جوازهای تأسیس
- بازسازی و نوسازی واحدهای فرسوده موجود
- توسعه باراندازها و واحدهای سردخانه‌ای کوچک در کنار مزارع و باغات به منظور کاهش ضایعات در دوره پس از برداشت
- گسترش و توسعه زنجیره‌ها به ویژه زنجیره سرد و زنجیره محصولات صادراتی
- حمایت از توسعه پایانه‌های صادراتی محصولات کشاورزی در قطب‌های تولید و مناطق با پتانسیل‌های صادراتی

□ جمع بندی

بدون شک ایجاد صنایع تبدیلی و غذایی یکی از سودمندترین ارتباطات بین دو بخش صنعت و کشاورزی است. این صنایع از میزان بیکاری‌های دائمی و فصلی در مناطق کشور می‌کاهد. همچنین زمینه مناسب جهت توسعه بخش کشاورزی را فراهم آورده و به افزایش تولیدات، بهره‌وری، ایجاد فرصت‌های شغلی، تامین نیازهای اساسی، پیوند با دیگر بخش‌های اقتصادی و کاهش نابرابری‌های منطقه‌ای منجر خواهد شد. لذا این گونه صنایع می‌تواند باعث رشد و شکوفایی، در سطح کلان اقتصاد و پیش نیاز استراتژی صنعتی شدن و تامین کننده امنیت غذایی در کشور باشد.

اهمیت صنایع تبدیلی و غذایی بخش کشاورزی را زمانی بیشتر درمی‌یابیم که توجه کنیم بعد از صنایع سنگین، صنایع غذایی از نظر وسعت و گستردگی، دومین مقام را در جهان داراست. صنایع غذایی استراتژیک، غلات، قند، لبنیات و روغن را نیز در بر می‌گیرد. در ضمن با توجه به میزان ارزش افزوده در این صنایع که با ارزش افزوده در صنایع پتروشیمی برابری دارد، با جایگزینی صدور این محصولات به جای صدور قسمتی از نفت، می‌توان به شکوفایی اقتصادی نزدیک‌تر شد.

